

Titel: Nogle bemaerkninger, [EliFischer]ørgensen1948-51] 038-0040

Citation: "Nogle bemaerkninger, [EliFischer]ørgensen1948-51] 038-0040", i *Louis Hjelmslev og hans kreds*, s. 1. Onlineudgave fra Louis Hjelmslev og hans kreds:
https://tekster.kb.dk/catalog/lh-texts-kapsel_038-shoot-workidacc-1992_0005_038_EliFischerJogensen1948-51_0040/facsimile.pdf (tilgået 08. juli 2024)

Anvendt udgave: Louis Hjelmslev og hans kreds

Ophavsret: Materialet kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge det til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

Nogle bemærkninger om fremgangsmaaden ved sprogbeskrivelse
med særligt hensyn til forholdet mellem "form" og "substans".

Det har gennem den seneste diskussion vist sig, at nogle misforståelser af glossematikens videreførelse af Saussures grundtanke: *La langue est une forme, non une substance*, gennem hævdelser af, at substansbeskrivelsen forudsætter formbeskrivelsen, synes at bære paa en misforståelse af hvad der i denne sammenhæng skal forstås ved beskrivelse, specielt ved sprogbeskrivelse.

Glossematikken kan selv have foranlediget denne misforståelse, idet glossematikken selv gennem sin gradvise formalisering har fjernet sig fra sit primitive udgangspunkt, som utvivlsomt har været snækket om at levere en slags haandbog i sprogbygnings-erkendelse. I de ældste manuskripter af Uldall og mig tales meget om at "recognise a unit", hvilket paa en, som det nu er let nok at se, yderst middle-headed maade, under indflydelse af samtidens metafysiske lingvistik, baade betød "erkende" og "anerkende (som sproglig størrelse)". Først sent blev dette erstattet med "registrere" og "beskrive", samtidig med at glossematikken blev en rent algebraisk formalisering under indflydelse af metamatematikken og dens moderne, antimetafysiske, filosofiske udløbere (logistikken). Alt dette er ganske vist blevet tydeligt proklameret mundtligt og skriftligt, men det har næppe gennemtrængt læsere og tilhørere i alle sine explicite og implicite konsekvenser. Glossematikens procedure misforstås muligvis undertiden stadig som et (tilstræbt) universalmiddel til erkendelse, medens den i sin nuværende form kun er en almindelig baggrund for en formaliseret beskrivelse, der (for saa vidt man vil bruge udtrykket "erkendelse") ganske vist tilsligter at afgive et kontrolmiddel for "erkendelsens" rigtighed (dvs. kvantitetsmæssige med visse principper, først og fremmest det saakaldte empiriprincip, samt almindelige logiske grundprincipper), men ikke herudover at være en anvisning paa "erkendelse".

I det følgende forsøges ikke nogen udpensling af mulige forskellige tolkninger eller afskygninger af "begreberne" "form" og "substans", men der tales om dem med en lignende vaghed som hos Saussure. Jeg mener nemlig, at misforståelsen ikke fjernes ved en saadan udpensling, men ved en afklaring af sprogbeskrivelsens væsen og af dennes forskellige forstadier.

Det skal straks siges, at forstadierne ikke explicit har interesseret glossematikken, forsaavidt som vi ikke har tænkt os i teorien at indtage anvisninger paa hvorledes disse forstadier gennemløbes. (Det kan nu heller ikke logisk høre hjemme i en "teori". Helt uafhængigt af denne har jeg ganske vist længe omgaaedes med planer om at undervise i sprogtilegnelse (og sprogundervisning) og i sprogbeskrivelsens teknik (hvilket sidste paradoksalt nok Lingvistikretsens glossematiske udvalg selv forhindrede mig i, fordi man hellere vilde have mere teori!) og eventuelt at publicere noget herom.) Da dette imidlertid har været opfattet som om man "sprang noget over", vil jeg her sige lidt om mine anskuelser om en sprogbeskrivelses vejle lige fra den allerførste forberedelse til den færdige forelæggelse af beskrivelsen.

Naar der i det følgende tales om "sprog", menes hermed en tekst (være sig af begrænset eller ubegrænset udstrekning) samt eventuelt helt eller delvis det system (i allervideste forstand), som denne tekst kan siges at være bygget over. Dette er erkendelsegenstanden, eller, som vi nutildags hellere vil sige, emnet for beskrivelsen, og det paahviler beskriveren at gøre sig selv og andre klart, hvad det er for en tekst han vil beskrive, enten ved at forelægge den eller ved at henvise til den.

I et sprog kan siges at indgaa baade form og substans, og det samlede emne for beskrivelse indbefatter for saa vidt disse to udsæer for beskrivelser. Det kan dog frit overlades til metafysiker der foretrækker en saadan fortolkning, at sige, at der i sproget ka indgaa form, hvortil beskriveren indkatalyserer en substans, eller at der i sproget kun indgaa substans, hvortil beskriveren indkatalyserer en form. Begge disse to sidste formuleringer er dog vistnok for en rent epistemologisk betragtning meningsløse.

En sprogbeskrivelse maa forberedes gennem sprogtilegnelse. Deraf sproget er en ubegrænset tekst, er sprogtilegnelsen aldrig fuldstændig. For sprogtilegnelsen er det isvrigt umuligt at give universelle anvisninger. Den kan finde sted gennem naturstoden eller gennem benyttelse af hjælpemidler som forud eksisterende grammatikker og ordbøger. Den kan foretages paa egen haand eller ved hjælp af en lærer. Den kan være aktiv eller passiv, og den kan være mere eller mindre bevidst eller reflekterende. Alt dette maa variere efter ydre betingelser samt efter sprogtilegnerens formaal og hans temperament.

Efter sprogtilegnelsen, eventuelt (for lingvisters vedkommende) samtidig med denne, kommer en intuitiv indsigt i sproget (her fortrinvis forstået som systemet bag teksten) og mere eller mindre gennemførte tentative registreringer af dette (her fortrinvis forstået som teksten, naar denne noteres eller omtales af beskriveren selv).

Paa disse stadier (sprogtilegnelsen og sprog-indsigten) beror uhyre meget paa individualpsykologiske faktorer, paa intuitiv indfølelse, fornemmelse, "sprogfølelse", eksperimenteren. Og paa disse stadier er der ingen nødvendighed for at rejse spørgsmålet om forholdet mellem "form" og "substans", da netop begge skal "erkendes" i deres intimt mulige sammenspil eller enhed. Hele denne psykologiske erkendelsesproces ligger i sig selv uden for en formal videnskabelig kontrol.

Senest paa slutstadiet skal imidlertid beskrivelsen formulere og dermed "erkendelsen" formes og formaliseres, hvorved den revideres gennem en objektiv kontrol. For at sikre denne maa der fra teorisiside være udarbejdet en procedure. Denne maa ifølge sin natur være gennemført med fuld teoretisk strenghed, hvilket indebærer, at den for fuldstændigheds og sikkerheds skyld maa indbefatte en hel masse som der kun yderst sjældent, maaske aldrig, bliver anvendelse for praksis. Den begynder f. o. med at kræve, at beskriveren gennem deling af beskrivelsesemnet i en udtryks- og indholdslinie med i byrdes solidaritet og gennem paaviansing af relationer og kommutativer, som beskrivelsesemnet er et sprog eller et ikke-sprog om det i første fald er et videnskabsprog eller et dagligsprog forlanger med ubønhørlig stivindsathed, at udtrykslinien deles i bløtaker, disse i formler, disse i bindserier og gud véd hva. Altsammen fordi den tilsigter at være saa absolut vandtæt, at intet lades uforudset. Egentlig tænker jeg med lidt forfærdelse paa, om

nogen virkelig har troet, at jeg selv vilde beskrive lad os sige fransk paa den maade at jeg først vidtløftigt drøftede om det var et sprog eller ej, og derefter gav mig til at inddele efter Bibliothèque Nationale's kataloger i formater og bindserier, eller sfnat lede hele litteraturhistorien gennem paavisning af indholdsselekti mellem forfatterkaber ... I saa fald er det virkelig meget hæftig at ingen har foreholdt mig den nærliggende diagnose! Nej, denne "procedure" er, som ovenfor sagt, en almindelig baggrund for en formaliseret beskrivelse, og et kontrol-apparat, som man kan lade sin beskrivelse gaa igennem paa de punkter hvor man skønner det rimeligt og nødvendigt. Netop derfor sagde jeg ogsaa (i begyndelsen af nærværende afsats) at beskrivelsen formuleres og formaliseres paa slutstadiet: den kyndige og svende og erfarne kan bruge dette kontrol-apparat mere eller mindre lejlighedsvis allerede paa det stadium, jeg ovenfor kaldte sprog-indsigten.

Det er altsaa saaledes, at en trænet lingvist mere eller mindre kan lade de tre stadier foregaa samtidig eller jævnsides, hvis han finder dette bekvæmest. Dog maa det vistnok altid tilraades for en sikkerheds skyld at lade beskrivelsen passere endnu engang gennem kontrol-apparatet (tredie stadium) til sidst paa alle punkter, hvor dette ikke paa forhånd med sikkerhed kan skønnes overflødigt. - For den ikke-trænede vilde derimod en umiddelbar anvendelse af glossematikens procedure uden i hvert fald en vis forudgaaende sprogtilegnelse og sprog-indsigt antagelig være en umulighed. - Til overflod forlanges det nu endda, at man skal gennemløbe proceduren tentativt inden den gennemløbes definitivt, dvs. inden den endelige beskrivelse formes.

Enhver saadan procedure maa hvile paa visse arbejdshypoteser (eller, som det hedder erkendelsesteoretisk: visse aksiomer eller postulater - men disse ord er erfaringsmæssigt meget ilde liddet blandt humanister og vækker ofte helt forkerte forestillinger; der findes blandt traditionelle humanister en overtro om, at man kan beskrive et emne absolut "fordomsfrit" i en hvilken som helst betydning af dette ord, hvilket er en umulighed). Den af glossematikken valgte arbejdshypotese er den, der forelsigt og abstrakt i OSG s. 11 er betegnet som tesen "om et system bag forløbet, en konstant bag fluktuationen", og den præciseres nærmere som en hypotese om, at det er muligt at beskrive et sprog som en "form", uden at der i denne beskrivelse principielt indgaaer substansmomenter; i ordet "principielt" ligger, at man har lov at vælge baade benævnelserne og de konkrete inddelinger saaledes, at der - uden at gaa af paa kravet om en ren form-beskrivelse - ogsaa videst mulighed for simplest mulig substanstilordning. I arbejdshypotesen ligger endvidere, at den modsatte vej stemmer daarligere med empiriprincippet: nemlig den vej, der vilde begynde med en tilsvarende "ren" substansbeskrivelse uden at der i denne beskrivelse principielt indgik form-momenter.

Som det er sagt OSG anf. st., lades den mulighed aaben, at arbejdshypotesen viser sig urigtig, uhensigtsmæssig, hvorefter den maa opgives. Glossematikens programpunkt er at gennemføre den ved at forsøge beskrivelser af denne art.

Proceduren er almen, dvs. indrettet saaledes, at den skal kunne bruges til beskrivelse af et hvilket som helst emne med de søgte egenskaber, altsaa til beskrivelse af et hvilket som helst sprog (saat ogsaa om fornesent til paavisning af, at noget ikke er et sprog). P

Proceduren er derimod ikke universel: det bliver ikke

i enkeltheder ens for alle sprog; tværtimod deles den op i en række procedureklasser og sæmprocedurer, der alle har et fælles udgangspunkt (den allerførste operation), men derefter divergerer mere og mere alt efter hensigtsmæssighed i forhold til empirikarakteret, dvs. (sagt mere "metafysisk") alt efter det foreliggende sprogs struktur.

Proceduren indbefatter derfor ikke egentlig i sig selv elementerne i beskrivelsesapparatet (selv om de godt i form af definitioner kan anbringes i den i praksis paa hensigtsmæssige steder, dvs. dér hvor man forudsætter første gang at få brug for dem) (f. e. funktionsarterne o. lign.); for substansbeskrivelsens vedkommende er det en praktisk arbejdsdeling, at man overlader dette til den enkelte, fagkyndige beskriver af en specifik substans (f. e. til fysikken).

Med hele procedurens tilrettelæggelse, og dermed tilrettelæggelsen af den beskrivelse, glossematikken har sigtet paa at muliggøre, har der med forset kun været tænkt paa enkeltsproget (men naturligvis i høj grad med henblik paa sammenligning mellem enkeltsproget, baseret paa beskrivelserne af enkeltspregene, og saaledes at beskrivelserne af enkeltspregene kan sættes i relation til en almen sprogtypologi, som ikke er et erfarings-, men et beregningsarbejde, der især i sig selv indgår som en nødvendig forudsætning for procedurens tilrettelæggelse). Naar der altsaa her tales om "form" og "substans", menes den i hvert enkeltprog foreliggende "form" og "substans". Inden for ethvert saadant enkeltprog viser det sig, at der til "formen", en gang beskrevet, kan tilordnes forskellige substanser, derimod ikke omvendt, og man har deraf sluttet, at proceduren ikke maa begynde med en substansbeskrivelse, idet substansen er den variable.

Et af procedurens hovedformaal er SÅV at adskille form og substans, saaledes forstaet. Da formen saa vidt vides aldrig tidligere har været beskrevet uafhængigt af substansen, lægger glossematikken naturligt hovedvægten paa at udføre formbeskrivelsen, give dette supplement til den hidtidige lingvistik. Men det er tillige et hovedformaal at muliggøre tilordning af substanser til den vandne form, og dette kan i praksis kun gøres af den, der har indsigt baade i lingvistik og i den paagældende substansvidenskab, f. e. fysik, altsaa f. e. af en fonematiker; i praksis betyder især dette adskillelse eller arbejdsdeling temmelig lidt, da lingvisten ogsaa allerede ved sprogtilægnelsen maa være fonematiker o. lign.

Man havde tænkt sig, at en ren formbeskrivelse, uden inddragning af substansmomenter, skulde være en ny og nyttig art af sprogbeskrivelse, og mere rational end de hidtidige forsøg.

25/7 -51.

L.Hj.

*Den Pike er et
litterært stadium.*

P.S. Sin fuldstændige modsætning maa glossematikken se f. e. i Pike's slogan: phonetics gathers raw material; phonemics cooks it, og ogsaa f. e. i den af Jakobson skitserede distribution af fonems-kategorier; dersom han havde betegnet dette som en variantbeskrivelse, vilde modsætningen svinde (f. e. i et sprog hvor u og w er to varianter af een størrelse, og u saa sættes i modsætning til i "o ov, w denmark til j, l o. lign.).